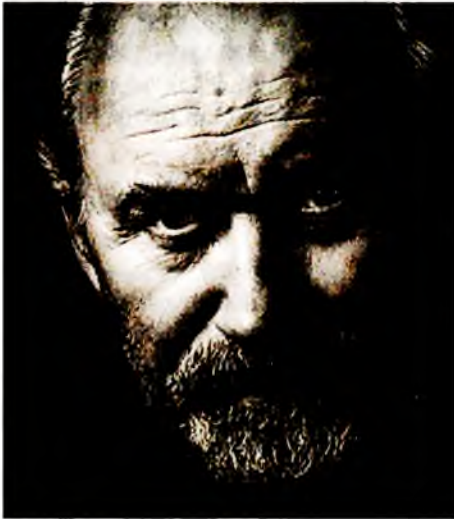

ПРА АНІСЕНКУ

ДАВЕДКА «М»

Валерый АНІСЕНКА — заслужаны дзеяч мастацтваў Беларусі, прафесар Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў, акадэмік Міжнароднай Кірыла-Мяфодзіевай акадэміі славянскай асветы, лаўрэат дзяржпрэміі. Мае ордэн Францыска Скарыны. Сёлета адзначае 70-годдзе.

ДЗЯЦІНСТВА

Бацька — Данііл Ягоровіч — быў майстар, як кажуць, «залатыя рукі»: умеў і печы класці, і ветраны млын збудаваць, і прыклад да паляўнічай стрэльбы вырабіць. У маладосці на спатканне да будучай жонкі ездзіў на ровары, які змайстраваў з дрэва. Але разам з тым меў і сур'ёзны недахоп — дужа часта «зазіраў у келіх». У дзень зарплаты мог набыць скрыню гарэлкі, склікаць «сяброўку» — і капітальна «загуляць».

Маці — Антаніна Ягораўна — характар мела цвёрды і не жадала бясконца цярапец загулы мужа. У 1951-м бацькі разышліся. Сямігадовы Валерка, яго старэйшы брат Уладзімір, малодшы брат Аляксандр і сястра Эма засталіся з мамай. Бацька сумаваў без дзяцей, часта з імі бачыўся, аднак адцурацца згубнай цягі да алкаголю не здолеў. У 1969-м памёр.

Антаніна Ягораўна паўторна замуж не пайшла, хоць сваталіся неаднаразова: баялася, што новы муж пакрыўдзіць яе дзяцей.

На ўсё жыццё ў Анісенкі захаваліся ўспаміны — зімой на золку матуля будзіць яго, падсоўвае пад коўдру адзенне, каб сагрэў, ён апранаецца і брыдзе па замеценым сумётамі завулку ўслед за ёю і сястрой на ферму. Там маці доіць кароў, а Валерка і Эма насыпаюць корм, наліваюць ваду. Пасля школы — зноў на ферму. І яшчэ раз увечары.

КНІЖКІ, ДУХАВЫ АРКЕСТР, ХАЎТУРЫ

Без асаблівага замілавання прыгадваецца і нарыхтоўка дроў у зімовым лесе. Слабы конь ледзьве цягне сані па разбітай дарозе. Аднойчы знясілена валіцца — і Валерка ўсю ноч цягае ламачча. Ад стомы яго хістае. Раніцай вяртаецца дадому з адзервянелымі рукамі і нагамі, жуе кавалак сала і тэпае ў школу. Адтуль — на ферму. Паслабленню ніхто не дае.

Куды больш светлыя ўспаміны пра летнюю пару. У памяці найперш захаваліся чароўнай прыгажосці світанкі ды заходы,

звонкія спевы жаўрукоў, бег аблокаў у празрыстай сінечы. Здаралася, пакуль статак шчыпле траву на лузе, юны Валерка ляжа на ўзгорку, закіне рукі за патыліцу і, глядзячы ў неба, сачыняе, марыць.

Няўрымслівую гульню ўяўлення развівалі кніжкі. Першым творам, які добра запомніўся, быў «Вершнік без галавы». Бацька папрасіў сына пераказаць сюжэт, і малога Валерку вельмі ўсцешыла тое, з якой увагай слухаў яго тата. Пэўна, тады ў хлопца з'явілася ўсведамленне, што ён можа голасам зачароўваць, настройваць на адпаведны лад успрымання.

Мажліва, гэта адчуванне спрычынілася да таго, што ў 12 гадоў Валерка Анісенка далучыўся да мясцовай мастацкай самадзейнасці. Ён запісаўся ў духавы аркестр.

У калектыве развучылі тры ўрачыстыя маршы, якія гралі, маршыруючы па цэнтральнай вуліцы Талачына, тройчы на год — 1 мая, 9 мая і 7 лістапада. У астатнія дні аркестр запрашалі пераважна на пахаванні, дзе музыканты выконвалі 3-ю частку санаты № 2 Шапена. Пасля смерці Сталіна ў СССР усталявалася такая мода — праводзіць годных людзей у апошні шлях пад духавую музыку. З выкананнем марша Шапена аркестр гастралюваў — на павозках улетку, на санях узімку — па ўсім Талачынскім раёне. Пасля пахавання музыкантаў запрашалі на хаўтуры, дзе гарэлка лілася ракой. На долю юнага Анісенкі, як адзінага цвярозага ў калектыве, выпала адказная задача — сабраць інструменты і напайпрытомных аркестрантаў, датранспарціраваць без страт да Талачына і развесці па хатах. Здаралася, гэты пачэсны абавязак займаў у яго цэлую ноч. А на досвітку ён шоў на ферму, потым — у школу.

Аднойчы ўзімку аркестр прыкаціў у далёкую вёску. На памінках музыканты перапільлі. Валерка звыкла «пакаваў» старэйшых таварышаў па санях — і раптам аднаго не далічыўся. Абышоў усе вуліцы, нават на могілкі зазірнуў — чалавек знік бяследна. І распытаць няма каго — уся вёска п'яная ўшчэнт.

Цямнела. Падлетка агортаў адчай. Куды б ні знік п'яны дурань, уночы на марозе сканае. А снегу намяло столькі, што дарога пралягае на ўзроўні дахаў. І раптам Анісенка чуе аднекуль жаласлівы стогн. Хлопец ідзе на гук і неўзабаве адшуквае калодзеж глыбі-

нёю метры два. На дне енчыць зніклы аркестрант. Той калодзеж выкапала для гульні мясцовая дзятва.

Па дарозе ў Талачын юны Анісенка адзначае: трэба надзвычай любіць музыку, каб граць у такім калектыве!

СЦЭНІЧНАЕ ВІДОВІШЧА «НАШЧАДКІ РАБУРДЭНА»

У раённым ДOME культуры дзейнічалі розныя гурткі. Валера Анісенка запісаўся спачатку ў танцавальны, потым у харавы, затым — у драматычны. На занятках танцамі ён з асалодаю «таптаў паветра». У хоры да дрыжкаў у каленях адчуў моц калектывнага голасу. На занятках драмгуртка зразумеў: яго накіраванне — тэатр.

Яму было 15, калі ў Талачын прыехалі артысты Тэатра імя Якуба Коласа. Сцэнічнае відовішча «Нашчадкі Рабурдэна» ашаламіла яго. Нарадзілася слушнае пытанне: як трапіць у незвычайную рэальнасць?

Валерка пашыбаваў да гасцініцы, у якой пасяліліся віцебскія актёры, дачакаўся іх вяртання і, адольваючы сарамлівасць, спытаў у паважнага мужчыны (ім аказаўся актёр Анатоль Шэлег):

— Дзядзечка, а як у артысты трапляюць?

— Вучыцца трэба.

— Дзе?

— У інстытуце.

Перад хлапцом пашырыліся далягяды — аказваецца, недзе існуе «кузня» тэатральных кадраў. Значыць, ён абавязаны туды патрапіць!

Матуля, праўда, меркавала, што сыну больш пасуе прафесія механізатара. Каб дагадзіць ёй, Валерка пасля 8-га класа нават сабраў дакументы для паступлення ў Коханайскі тэхнікум механізацыі. Але ў апошні момант перадумаў падаваць іх, а маці сказаў, што атрымае закончаную сярэдняю адукацыю.

СЭНС МУДРАГЕЛІСТАЙ ЗАЯВЫ

У 10-м яго падсцерагла новая «небяспека». У Талачын прыехаў з Ленінграда прадстаўнік Вышэйшага радыётэхнічнага вучы-

лішча — шукаў таленавітых вучняў. Многіх кандыдатаў забракаваў, а выбар спыніў на кемлівым Анісенку. Ды Валерка агучыў матулі жыццёвы план:

— *Не хацеў я быць механізатарам, і ваенным не хачу. Калі можна, я спачатку наспрабую туды, куды хачу. Калі ж не атрымаецца, то пайду, куды скажаш.*

Антаніна Ягораўна ўзважыла сэнс мудрагелістай заявы, убачыла, як палаюць хлапечыя вочы — і пагадзілася: абы сын пачуваўся шчаслівым!

Улетку 1961-га Валера Анісенка скончыў сярэдняю школу № 2 і пастанавіў, што час яму выбірацца з дробнага Талачына ў вялікі свет. Яго звязвала з родным гарадком адзіная нітка — шаша Масква—Брэст. Па ёй і пакаціў Анісенка ліпеньскім ранкам у кузаве папутнага ЗІСа. Праз пяць гадзін язды, запылены з галавы да ног, высадзіўся ў Мінску ля Акадэміі навук — там гарэў адзін з нешматлікіх у тую пару светлафораў, — перайшоў Ленінскі праспект і ступіў на парог Беларускага дзяржаўнага тэатральна-мастацкага інстытута.

Ішоў набор на курс прафесара Дзмітрыя Арлова. На іспыце Анісенка ўзнёсла прадэкламаваў верш Пятра Прыходзькі пра Беларусь і пранікнёна — маналог пра маці Алега Кашавога з рамана Аляксандра Фадзеева «Маладая гвардыя». І пачуў:

— *Анісенка, вы не прыняты. Але не засмучайцеся. Чакайце. Будзе дадатковы набор. Вы першы ў шэрагу кандыдатаў.*

Агарошаны хлапец вярнуўся ў Талачын. Але аднойчы спякотным поўднем цётка Вольга здалёк памахала канвертам і сказала:

— *Скачы.*

Сонечны прамень прасвечваў скрозь канверт паведамленне: «Залічаны».

ЯК РАЗМАЎЛЯЦЬ З КАРОВАЙ

У тэатральна-мастацкім Анісенка спярша вучыўся пасрэдна. Гэта ў Талачыне ён быў лепшым вучнем у школе, а тут, у Мінску, да жаху саромеўся выкладчыкаў і на заліках ад хвалявання ледзьве языком варушыў. Пералом адбыўся ў час іспыту па акцёрскім майстэрстве. Налезла адыграць эцюд —

без адзінага слоўца выявіць завершаную па сюжэце дзею. Анісенка прадэманстравалі выпадак з дзяцінства — як даў злосную карову. Падкраўшыся да ўяўнай жывёліны, прывязаў ёй уяўны хвост, памасіраваў уяўнае вымя, а карова тым часам узбрыквала. Сярод глядачоў пачуліся смяшкі. Калі ж Анісенка, атрымаўшы ўяўны ўдар капытам, паваліўся і крыкнуў: «А ё...!», грывнуў рогат. Валерыў сеў на месца. Аднагрупнік Віктар Зубараў ціха прарочыў:

— *Цяпер цябе адлічаць.*

— *За што?*

— *Ты мацюкнуўся.*

— *А як яшчэ з каровай размаўляць?*

Кіраўнік курса Арлоў выціраў слёзы ад смеху і паўтараў:

— *Малайчына, Аніс...*

З таго дня мянушка «Аніс» на доўгія гады замацавалася за Анісенкам. І з таго ж дня хлопец паверыў у свой талент і непазбежны поспех. «Такая ўжо ўласцівасць сялянскіх дзяцей. Яны, бы сырыя дровы, доўга разгараюцца, затое потым палка гараць».

ТРАВІНКІ ДЫ ГАЛІНКІ

У 1965-м курс пад кіраўніцтвам Арлова рэпэціраваў дыпломны спектакль «Ягор Булычоў ды іншыя» паводле п'есы Горкага. Галоўную ролю выконваў Валерыў Варонін. Анісенка быў яго дублёрам. Аднойчы на рэпетыцыі Майстар сагнаў са сцэны Вароніна, незадаволены ягонымі высілкамі.

— *Паспрабуй, Аніс!*

На адзеравянелых нагах Валерыў выйшаў на авансцэну і вымавіў:

— *Народу папсавалі столькі, што глядзець страшна...*

— *Стоп!* — злосна крыкнуў Арлоў.

І ўчыніў групе прачуханку — саркастычна «даў дыхту»: маўляў, лайдачаць, не рыхтуюцца да роляў.

— *Яшчэ раз наспрабуйце заўтра. Калі вынік будзе, як сёння, варты жалю, — здымаю спектакль!*

Анісенка ў роспачы пабрыў у парк Чалюскінцаў, сеў на траву і ледзь не расплакаўся. Здавалася, жыццё скончылася. Бо як ён будзе жыць без тэатра?..

Ён стаў засяроджана збіраць травінкі ды галінкі і будаваць з іх памяшканне для вайсковага шпіталю. І раптам у фантазіях «убачыў» палату цяжкапараненых, у ёй — ложка, на іх — знаёмых яму людзей. У кагосьці пашкоджана галава, у некага — гніе нага. Анісенка нават адчуў смуродны пах хворай плоці. Прычым, разглядаў гэта не сам Валеры, а яго персанаж — Ягор Булычоў. Праз шмат гадоў, ужо ў якасці рэжысёра-пастаноўшчыка, ён будзе патрабаваць ад выканаўцаў, каб праз напружанае фантазіраванне і аналіз уласнага досведу «насычалі шкілет ролі мясам вобраза».

Назаўтра Анісенка некалькі кіламетраў тэпаў па горадзе, выпрацоўваючы хаду Ягора Булычова. У вызначаны час падняўся на сцэну і прамовіў:

— *Народу папсавалі столькі, што глядзець страшна...*

І пачуў крык Арлова:

— *Стоп! Адразу відаць, што чалавек працаваў над роляй. На такога чалавека можна спадзявацца. Малайчына!*

ПАВОДЛЕ АПОВЕСЦІ БЫКАВА

Два гады Валеры Анісенка бліскуча (згодна водгукам крытыкаў) граў на сцэне Коласаўскага тэатра. Яму шанцавала на каларытныя ролі. А вось «заручыны» з кінематографам не адбыліся. У 1966-м яго запрасілі на галоўную ролю ў мастацкім фільме «Пастка» паводле аповесці Быкава. Узрадаваны артыст памкнуўся да начальства — адпрошвацца на здымкі. Але дырэктар Геральд Асвяцінскі строга забараніў:

— *Замяніць вас няма кім.*

Паўстала нежартоўная дyleма: тэатр ці кіно? І Анісенка, думаючы пра тэатр, у якім да яго паставіліся так зычліва, адмовіўся ад удзелу ў фільме.

Яго яшчэ колькі разоў запрашалі здымацца ў кіно — ён адхіляў прапановы. У 1967-м галоўны рэжысёр Тэатра імя Янкі Купалы Барыс Эрын прапанаваў яму пераехаць на працу ў Мінск. Анісенка ахвотна пагадзіўся. Але перад тым мусіў на працягу года служыць у Савецкай Арміі. Паколькі ў тэатральна-мастацкім інстытуце не было ваеннай кафедры, то мабілізавалі яго цяпер.

Калі ж пасля дэмабілізацыі Анісенка прыйшоў у Купалаўскі, то заспеў там кардынальныя перамены. Барыс Эрын звольніўся, тэатр спачатку ўзначаліў Ціхан Канрашоў, а неўзабаве — Валеры Раяўскі.

Для Анісенкі наступіла неспрыяльная пара. Ён не належаў да кагорты любімых артыстаў Раяўскага, таму значных роляў не атрымліваў. Гэта падавалася яму тым больш крыўдным, што ў адрозненне ад многіх іншых артыстаў сябраваў з дысцыплінай і не «зазіраў у кілішак». Між тым, некаторым яго калегам даручалі галоўныя ролі ў спектаклях менавіта для таго, каб уратаваць ад непрабуднага п'янства.

Нельга сказаць, нібыта ён зусім быў пазбаўлены роляў. Яго часта ўводзілі ў так званыя «старыя» спектаклі — іх захоўвалі ў рэпертуары для гастроляў па правінцыях. У «старых» пастаноўках Анісенку пашчэсціла быць партнёрам Паўла Малчанава і Лідзіі Ржэцкай, Сцяпана Барылы і Леаніда Рахленкі, Здзіслава Стомы і Уладзіміра Дзядзюшкі, Галіны Макаравай і Стэфаніі Станюты. Але рэжысёрскага даверу бракавала. Адночы Раяўскі прапанаваў яму ролю Юры ў п'есе «Вясёлы тракт». Ды як толькі пачаліся рэпетыцыі, радыкуліт зваліў Валерыя ў бальнічны ложка. Калі выпісаўся, спектакль быў пастаўлены, галоўную ролю ў ім бліскуча адыграў Генадзь Гарбук. Раяўскі суцешыў:

— *Даю табе слова гонару, будзеш граць Юру!*

І забыўся на абяцанне.

ЧАС ПАЛІЦЬ МАСТЫ

Яшчэ да пачатку «купалаўскага» перыяду свайго жыцця — на 4-м курсе інстытута ён ажаніўся з аднакурсніцай Святланай Некіпелавай. Нарадзілася дачка Ганна. Але праз 6 гадоў шлюб разладзіўся. Жонка раўнавала мужа да прафесіі. Дзіця засталася пад наглядам маці, Анісенка пайшоў жыць у тэатр. Яго пасялілі ў музеі, на пятым паверсе...